

***Cada cosa al seu temps i un
temps per a cada cosa.
La comptabilitat del temps***

Prim Bertran

Historiador

i professor de la Universitat de Barcelona

Una tradició ben arrelada i múltiples interessos ideològics, econòmics, dels "mass media" i de diverses menes, han situat l'arribada de l'any 2000 com la porta del nou segle i del nou mil·leni. El canvi total de xifres, i l'aparició d'uns nombres rodons a la computació del temps en el nostre món occidental, hi ha ajudat considerablement, en palesar d'una forma gràfica el "canvi" en les xifres de la mesura del temps. Amb tot, és evident que el 2000 acabat d'encetar no és més que el darrer any del segle i del mil·leni, i qui ens obrirà de fet i de dret les portes del nou temps -segons els comptes occidentals- serà la nit del 31 de desembre a l'u de gener del 2001. I la raó és ben senzilla i evident, car dècades, segles i mil·lenis tenen 10, 100 i 1000 anys respectivament, de manera que l'any que fa 10, 100 o 1000 no és més que el darrer i el que tanca —no pas el que obre!- la finidora dècada, centúria o mil·leni.

Tanmateix hi ha hagut una autèntica mitificació i sacralització dels anys acabats en centenes senceres. I per motius ben diversos. El 800, per exemple, per la coronació de Carlemany i la recuperació de l'Imperi d'Occident. De l'any Mil en són prou conegudes les falses pors i els pronòstics que visionaris i apocalíptics feren d'una versemblant fi del món, de la que la gent del seu temps no en van ser ni crèduls ni conscients, car -d'entrada- ben pocs sabien en quins temps vivien i, entre els que ho sabien, no tots empraven els mateixos sistemes de còmput del temps. De la mateixa manera, també es va convertir en mítica la data de 1300, en què Bonifaci VIII proclamà el primer jubileu general de tota la Cristianitat, i n'establí els precedents per a posteriors celebracions cada cent anys. I també el del 1500, realçat i magnificat sobremanera per Alexandre VI, el tan iniquament maltractat papa Borja. Aquests, entre molts altres exemples, expliquen la mitificació de les xifres rodones, envoltades sovint d'una aurèola o comesa religiosa que en va reforçar l'efecte, fins i tot taumatúrgic.

L'home, les societats i sobretot els qui les manen, han tingut necessitat de mesurar, fixar i distribuir el temps. I ho han fet de forma pròpia i peculiar a cada lloc i a cada cultura. Les velles civilitzacions pre i protohistòriques sabien del ritme del temps, de moviment aparent del sol i sobretot de les fases de la lluna, per dur a terme les més diverses activitats, des de la caça o la pesca, l'explotació del bosc, la sembra o la collita, fins als processos de momificació dels cossos dels difunts. Tot tenia el seu temps i els seus moments —almenys, més òptims—, per aconseguir els millors resultats.

Les dues grans llumeneres que presideixen el firmament, el sol i la lluna, amb el seu ritme desigual al llarg dels cicles respectius, i que influeixen de forma decisiva sobre el planeta, han estat des de fa molts segles, i pràcticament per a totes les cultures, la clau del sistema astronòmic per regular el calendari civil i/o religiós. Als babilonis devem la combinació dels dos cicles astrals que serà fonamental per fixar després els calendaris de les cultures que més ens han influït, començant per la cristiano-romana, la jueva, la greco-bizantina i la musulmana. Els precedents més antics de la sistemació del temps, tal com la tenim en l'actualitat, es troba en el calendari caldeu, amb un any de 360 dies, que comprén 12 mesos de 30 dies. Però és a la tradició romana a qui devem la sistemació del temps tal com ens ha pervingut al món europeu occidental, sobretot després de les reformes de Juli Cèsar i de l'astrònom Sosígenes (45 adC) que donaren lloc al que s'ha conegut com a era Juliana, amb la fixació de 365,25 dies per any, i que arribà sense qüestionar-se i a penes modificacions fins al segle XVI. D'ençà del Concili de Trento, els papes, amb àmplia autoritat sobre una

part del món, endegaren les reformes per corregir les inexactituds del calendari julià, detectades ja des de mitjans del segle XIII. La reforma, imposada pel papa Gregori XIII (i per això coneguda com a "calendari gregorià") ordenà la supressió de deu dies del calendari, de manera que, al 1582, es passà del 4 al 15 d'octubre, mentre enmig quedaren deu dies que mai no varen existir.

Tanmateix la reforma gregoriana és la que tradicionalment ha continuat regint el ritme del temps en el nostre món occidental, llevat de petits períodes, com els de la Revolució Francesa, quan la Convenció republicana (1792) imposà el seu propi calendari, suprimit finalment per Napoléon el 1806; comprenia dotze mesos que duïen els noms relatius al temps o l'activitat de la naturalesa; en la voluntat de trencar amb l'orde antic hi foren substituïdes les setmanes de set dies per dècades.

Però, abans ja hem dit que qui marca el ritme del temps, qui en fixa els períodes i qui el regula, és sempre qui té el poder, sigui civil o espiritual. Aquest darrer, per la seva ascendència, que ultrapassa límits de nacions i de pobles, com s'aprecia en el cas de la reforma gregoriana del calendari, podia arribar més lluny i a més àmbits i ser obeït amb més convicció. També podem referir-nos al poder dels emperadors romans, capaços d'imposar els seus criteris, com ho feren després també els seus hereus, els emperadors de Bizanci i l'església ortodoxa que consideraven com a pròpia.

La Roma clàssica va deixar la petjada dels mesos de l'any i els seus noms, derivats dels adjectius numèrics (VII-setembre, VIII-octubre, IX-novembre, XII-desembre) o de les adscripcions a determinats cultes imperials (juliol -per Juli Cèsar-, agost -en record d'August-); també en els dies de la setmana, dedicats a planetes i deïtats del panteó romà (Lluna, Mart, Mercuri, Júpiter, Venus, Saturn), mentre definia tot un sistema de distribució dels dies del mes en calendes, nones i idus, l'ús dels quals arribaria fins a la Baixa Edat Mitjana. Els emperadors, tant els pagans com els cristians a partir de Constantí i Teodosi, fixaren els temps d'acord amb els anys dels seus regnats, en lloc de l'any natural, cosa que també seguiren altres imperis i altres monarquies, entre els quals cal comptar-hi els comtats catalans, avesats a fixar les cronologies d'acord amb els regnats dels reis de França, fins ben entrat el segle XII.

Si els poders civils imposaren els seus criteris de mesura del temps, les autoritats religioses també hi deixaren la seva petjada, no menys important ni duradora. D'entrada, els papes, d'ençà del segle VIII, establiren el costum de fixar el temps pels anys dels seus pontificats, sovint sense cap altra referència a altres tradicions i formes de còmput. A més, l'Església tenia i té el seu propi ritme anual, en funció de la

litúrgia, i la festa de Pasqua al centre de totes les referències. Una festa que, en funcionar d'acord amb el cicle lunar, es mòbil, i en conseqüència fa variable tot el període que va des de Quaresma fins al Corpus Christi, i que té les celebracions pasquals al mig, com a eix sobre el qual pivota tot el ritme de l'any. Fins i tot avui, en un món força desacralitzat, encara és el ritme canviant de la festa pasqual la que imposa les celebracions/vacances de Setmana Santa, o els nostres festius "dilluns de pasqües" (siguin de Resurrecció o de Pentecosta; florida o granada, en expressió popular). No menys importants foren també les festes de l'Epifania (d'ençà del segle II) i de Nadal (a partir del segle IV), cadascuna amb el seu cicle corresponent. A aquestes celebracions fonamentals s'hi afegiren molt aviat les memòries dels màrtirs, en dies fixos, que acabaren definint el calendari cristià, tot i que cada àmbit nacional adoptava criteris propis (l'església visigòtica, la franca, l'alexandrina, l'armènia i tantes altres) que no s'acabaren d'unificar definitivament fins al concili de Trento.

La mateixa distribució dels dies de la setmana, inspirada en la tradició judeo-bíblica, acabà imposant-se, amb un dels dies de la setmana —el primer— dedicat al Senyor, i en substitució del Sabath jueu. Fou també regulat per l'Església el ritme del dia: de forma escrupulosa als primitius monestirs, amb una reglamentació estricta del temps, que ha de ser aprofitat al màxim, i on s'hi disposa d'una hora per a cada cosa —per llevar-se, cantar la salmòdia, resar, treballar al camp o a la biblioteca, menjar i anar a dormir. Ho era també en l'àmbit parroquial, on la campana o les campanes assenyalaven i marcaven el ritme dels temps i de les feines del camp i de la ciutat, des del despertar-se al matí, fins al toc del "seny del lladre" al vespre. I l'activitat litúrgica estava tan imbricada amb la vida quotidiana que sovint els dies de l'any i les activitats econòmiques, com mercats i fires, tenien com a referència els sants titulars de cada dia; així hom parlava —i encara es parla— de la fira de santa Llúcia, de la de sant Bartomeu o de les fires de la Santa Creu o de Sant Miquel; de la mateixa manera que els pagesos i censataris solien fixar el pagament dels tributs en dades assenyalades del calendari litúrgic: ja fos la Mare de Déu d'agost, la de febrer, la de setembre, Nadal o altres dades assenyalades. En el món rural el ritme el marcaven també les feines del camp, reiterades i sabudes generació rera generació, i que van servir per identificar temps i mesos o estacions durant segles i segles, i àdhuc el règim alimentari, com s'encarregaren de representar els autors o inspiradors de la magnífica portalada romànica de Ripoll, o els qui brodaren el meravellós Tapís de la Creació de la catedral de Girona. «Cada cosa al seu temps i un temps per a cada cosa», semblen dir-nos encara avui els testimonis artístics d'èpoques allunyades.

Els canvis polítics i socials, i una progressiva secularització de les societats deixaren, poc a poc, en mans d'altri aquesta regulació. Ho veiem en la progressiva presència del rellotge —mecànic o de sol— en els palaus públics, com aquells que presideixen les ciutats lliures italianes o del nord d'Europa, entre els quals la imponent Torre del Mangia, amb el seu rellotge marcant el pas del temps sobre la gran esplanada de la Piazza del Campo de Siena, pot presentar-se com l'exemple paradigmàtic. O els nombrosos artilugis mecànics que d'ençà del Renaixement apareixen en mans de prínceps, però també de burgesos i de persones privades, que tenen el seu propi ritme de distribució i valoració del temps, sovint vinculat a visions més secularitzades, sense la necessària referència religiosa o de tradició romana.

Però la pluralitat de cultures i la convivència amb altres civilitzacions, ja sigui a l'àrea estrictament mediterrànea o en el marc europeu —obvio, per no allargar-me, altres cultures, com l'egípcia, la hindú, les precolombines o les asiàtiques, amb les seves pròpies manifestacions en aquest camp— fan que s'hagi de tenir en compte la imprompta del calendari jueu o del musulmà. El primer, posa com a inici de l'era de la Creació el 7 d'octubre del 3761 adC, i comença l'any el mes de Nisan, en commemoració de la sortida d'Egipte, i observen les reformes de Rabi Hinel, cap del Sanedrí el 344 adC, i que amb lleugers retocs és l'emprat actualment a l'estat d'Israel. Els musulmans, en canvi, prenen com a punt de partença de la seva era el 16 de juliol del 622, data de l'"hègira", o fugida de Mahoma de la ciutat de La Meca, per cercar refugi a Medina al-Yatrib. En tant que calendari llunar, presenta diferències respecte del julià-gregorià, de manera que per cada 33 anys del darrer n'hi corresponen 34 del musulmà. Amb tot, la imprompta del colonialisme europeu i l'hegemonia político-econòmica d'Occident, han afavorit que l'ús del calendari privatiu musulmà convisqui i comparteixi espai i protagonisme amb el sistema de calendació europeu. En un i altre cas —jueus i musulmans—, també són les grans festivitats religioses, com el "Iom Kipur" (dia del perdó), o les "Iamim moraim" (dies temibles), o la "Pesakh" (Pàsqua), entre els jueus, o les celebracions del Ramadà entre els musulmans, les que continuen marcant el ritme dels temps i dels anys en aquestes cultures, cada vegada més pròximes a nosaltres i amb les que tenim el mateix futur en un espai cada vegada més interrelacionat.